

EERBEToon EN HANDELSWAAR

*De portretten van
A.L.G. Bosboom-Toussaint*

LOTTE JENSEN

TOEN ANNA LOUISA GEERTRUIDA BOSBOOM-TOUSSAINT (1812-1886) OP 16 SEPTEMBER 1882 haar zeventigste verjaardag vierde, was ze op het hoogtepunt van haar roem. Het geïllustreerde tijdschrift *Eigen Haard* publiceerde als eerbetoon op de voorpagina een fraaie tekening van de hand van de kunstschilder en lithograaf Charles Rochussen. Die toonde een monument, met daarop de beeltenis van de schrijfster. Boven het portret was een zandloper met links een eikentak en rechts een lauriertak afgebeeld. Deze attributen symboliseerden de tijdelijkheid van het aardse bestaan, in contrast met de eeuwigheidswaarde van haar werk. Onder het portret was haar geboortehuis in Alkmaar te zien en prijkte haar geboortjaar 1812. Op de gedrapeerde doeken stonden enkele titels van haar romans, waaronder *Het huis Lauernesse* (1840), *Een kroon voor Karel den Stoute* (1842), *De Delftsche wonderdokter* (1870-1871), *Majoor Frans* (1875) en *Langs een omweg* (1877).

Deze tekening was niet het enige eerbetoon dat de jubilerende schrijfster ten deel viel. Een feestcomité onthaalde haar in het Haagse Diligentia met een parade aan redes, muziek en geschenken. Het bijzonderste cadeau was

PORTRET TER GELEGENHEID VAN DE ZEVENTIGSTE VERJAARDAG VAN ANNA LOUISA GEERTRUIDA BOSBOOM-TOUSSAINT VOOR *EIGEN HAARD*, 1882, DOOR E.A. TILLY. REGIONAAL ARCHIEF ALKMAAR.

een album amicorum met etsen, aquarellen, gedichten, verhalen en muzikale composities. Verder kreeg ze verschillende erelidmaatschappen van genootschappen aangeboden en hadden de burgemeesters en wethouders van Amsterdam besloten een straat naar haar te vernoemen. Het leed geen twijfel dat we hier met een van de grootste sterren aan het firmament van de Nederlandse letteren te maken hadden. De bladen kwamen superlatieven te kort om haar bijdrage te prijzen: 'Zij is een geboren kunstenaar^{esse} met de pen', klonk het bijvoorbeeld in *De Gids*. Het betrof hier een vrouw 'die voor de bekwaamste en begaafde mannen in geen enkel opzicht ter zijde hoefde te treden'.

Tijdens haar leven werd Bosboom-Toussaint vele malen geportretteerd. Dat werkte niet alleen statusverhogend, er ging ook een commerciële gedachte achter schuil. Portretten van schrijvers waren in de negentiende eeuw handelswaar: ze maakten literaire almanakken en tijdschriften aantrekkelijker voor het publiek en werden ook los verkocht. Toen de fotografie ingeburgerd raakte, ontstond er bovendien een nieuwe rage: het verzamelen van kiekjes van beroemdheden. Bosboom-Toussaint werd op die manier eveneens een *collector's item*. Intussen had de schrijfster zelf een hekel aan al dat poseren en uiterlijke vertoon. Het hield haar maar af van wat ze echt wilde doen: schrijven.

LITERAIRE STATUS

Een van de vroegst bekende portretten van Truitje Toussaint verscheen in 1842 in de *Nederlandsche Muzen-Almanak*. Het was een grote eer die haar te beurt viel, want deze almanak had een goede reputatie in de letterkundige wereld. Een afbeelding daarin betekende erkenning van de literaire status.

Sinds 1818 bracht de Haagse uitgever Johannes Immerzeel dit periodiek uit, waarin alleen de voornaamste auteurs een plaats kregen. De uitgever had veel aandacht voor de uiterlijke vormgeving. Om te kunnen wedijveren met buitenlandse almanakken trok hij de beste graveurs en tekenaars aan. Elke jaargang opende met een of twee portretten van auteurs, die daarmee een soort eregalerij gingen vormen. Dit pantheon bestond uitsluitend uit mannelijke dichters, totdat Toussaint er ook een plekje in kreeg. Dat was niet alleen bijzonder omdat ze de eerste vrouw was, maar ook omdat ze haar bekendheid aan proza te danken had. In 1837 debuteerde ze met het zeeroversverhaal

Almagro. Datzelfde jaar nog publiceerde ze haar eerste roman, *De graaf von Devonshire*. Het was het startschot van een enorme productiviteit, waarin ze zich specialiseerde in het genre van de historische roman. In 1840 publiceerde ze *Het huis Lauernesse* over de hervorming in de zestiende-eeuwse Nederlanden, waarvoor ze veel lof kreeg en dat nog steeds gelezen wordt.

Nicolaas Beets, de toenmalige redacteur van de *Nederlandsche Muzen-Almanak*, haalde Toussaint over om een prozabijdrage aan de prestigieuze almanak te leveren. Tot dan toe was er alleen plaats geweest voor poëzie, maar voor deze getalenteerde schrijfster maakte Beets graag een uitzondering. De bekende schilder en lithograaf Nicolaas Pieneman kreeg de opdracht haar portret te vervaardigen. Hij beeldde haar af gezeten in een leunstoel en gekleed in een fraaie jurk met pofmouwen. Wie goed kijkt, ziet dat haar handen absurd klein zijn: het is alsof de schilder haar vrouwelijke, frêle trekken wilde benadrukken, conform de heersende sekseconventies. Een verschil met de afbeeldingen van mannen in diezelfde almanak is verder dat haar lichaam veel ruimte in beslag neemt en haar hoofd klein is.

DE BEPROEVING VAN HET POSEREN

Hoe sensationeel de verschijning van Toussaints portret in de *Nederlandsche Muzen-Almanak* ook was, er kleefde wel een probleem aan: het leek heel slecht. Volgens latere biografen beklaagden mensen uit haar omgeving zich daarover. In de jaren daarna werd daarom getracht een beter portret te maken, maar dat was bepaald geen sinecure. Zo gaf de Amsterdamse kunsthandel Buffa opdracht aan de schilder H.W. Couwenberg een portret te maken, maar die overleed halverwege het werk. Het onvoltooide

PORTRET VAN ANNA
LOUISA GEERTRUIDA
BOSBOOM-TOUSSAINT,
OPGENOMEN IN DE
*NEDERLANDSCHE MUZEN-
ALMANAK VOOR 1842*,
DOOR JOHANNES PHI-
LIPPUS LANGE (NAAR
NICOLAAS PIENEMAN).
RIJKSMUSEUM, AM-
STERDAM.

werk diende als grondslag voor een gravure, maar het eindresultaat werd afgekeurd door de schilder Johannes Bosboom, met wie ze intussen had kennism gemaakt en met wie ze in 1851 in het huwelijk zou treden.

Vervolgens toog een nieuwe schilder aan het werk, A.J. Ehnlé, maar ook dat liep uit op een drama, want de lithograaf verknoede het portret. Het werd toch afgedrukt in het letterkundige tijdschrift *De Tijd* met een beschouwing erbij over haar publicaties. De moeder van Toussaint kon echter niet zien wie het voorstelde en de burgemeester van Alkmaar ontstak in woede, omdat de schrijfster onherkenbaar was. Het leidde er zelfs toe dat Jacob van Lennep een spottend gedicht erop maakte:

O Tijd! het is gewis met reden
Dat soms door velen is gevraagd
Of gij uw naam naar waarheid draagt;
Maar thans hebt gij het pleit volstreden,
Nu ge aan Geertruide's beeld u waagt;
Want jeugd, vernuft, bevalligheden
En geestvol oog en nette leden,
In 't kort al wat in haar behaagt,
Hebt gij gesloopt en weggevaagd.

Alles wat bevallig was aan de schrijfster, had deze afdruk uitgewist, aldus Van Lennep. Impliciet gaf hij zo ook zijn verwachtingspatroon bloot: een afbeelding van een vrouwelijke auteur diende op zijn minst haar jeugd, vernuft én schoonheid te weerspiegelen.

In een poging zijn reputatie te redden vroeg Ehnlé aan Toussaint of ze nog een keer voor hem wilde poseren, waarmee ze instemde. Die gravure werd vervolgens door Buffa in omloop gebracht. Maar veel plezier beleefde de schrijfster er niet aan. Ze had een hekel aan poseren en vond de séances een beproeving: 'Hij heeft veel geduld met mij nodig, en laat mij doen wat ik wil, praten of denken of knorren of opstaan... zelfs. En hij vat mij au vol [ten volle] om zoo te zeggen, maar het neemt toch wanhopig veel tijd.'

Al even moeizaam verliep het met het portret dat enkele jaren later voor de literaire almanak *Aurora* moest worden gemaakt. Het geschilderde portret van Maurits Vermeer bleek ongeschikt en dus maakte hij een fotogra-

fische opname in zijn pas geopende atelier in Den Haag. Bosboom-Toussaint had er maar weinig vertrouwen in, blijkens een brief uit 1857: 'Ik hoop ter wille van wie mij liefhebben dat [de graveur] er wat leven in zal brengen want ik zie er uit als een doode'. Ze had zich het liefst helemaal niet aan deze kwelling onderworpen: 'Ware 't ook niet voor Kruseman geweest en de bijgedachte dat het mogelijk nu eens zou reüsseren en [ik] de ouders en enkele vrienden dat plezier zou doen, ik had mij niet aan de herhaalde proeve en torture gewaagd.'

HANDELSWAAR

Een van de verklaringen voor Toussaints succes is dat ze excelleerde in een genre dat in hoog aanzien stond: de historische roman. Anders dan veel andere vrouwelijke auteurs uit die tijd wenste zij zich niet speciaal op een publiek van vrouwen en kinderen te richten en onderwerpen uit het huiselijke domein te behandelen. Sterker nog: ze distantieerde zich bewust van 'expresselijk voor dames' geschreven werken. Liever liet ze zich inspireren door Walter Scott en Franse auteurs. De historische thema's die zij koos, vereisten veel voorstudie en gaven haar de gelegenheid haar geleerdheid te demonstreren.

Daarnaast publiceerde Bosboom-Toussaint ook enkele eigentijdse verhalen, en met succes. *Majoor Frans* werd vele malen herdrukt en kon op veel reacties rekenen. Critici waren gefascineerd door het krachtige vrouwelijke hoofdpersonage dat zich afzet tegen seksebepaalde conventies. Francis Mordaunt heeft een hekel aan borduren, verdiept zich in 'mannenboeken' en weigert de 'slavin' van een man te zijn. Een beetje zoals de schrijfster zelf was dus. Toch onderwerpt Mordaunt zich aan het slot van de roman geheel vrijwillig aan het huwelijk.

PORTRET VAN ANNA
LOUISA GEERTRUIDA
BOSBOOM-TOUSSAINT,
OPGENOMEN IN DE
ALMANAK *AURORA*,
1858, DOOR D.J. SLUY-
TER. PARTICULIERE
COLLECTIE.

FOTO VAN ANNA LOUISA GEERTRUIDA BOSBOOM-TOUSSAINT, 1859-1861, DOOR MAURITS VERMEER. DE FOTO MAAKT DEEL UIT VAN EEN ALBUM MET 96 FOTO'S VAN LEDEN VAN EUROPESE KONINKLIJKE HUIZEN EN VAN BEKENDE NEDERLANDSE EN DUITSE PERSONEN. RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM.

Bosboom-Toussaint was zelf intussen het toonbeeld van een geëmancipeerde vrouw. Ze werkte hard en zorgde voor het inkomen toen haar man door een psychische inzinking niet in staat was om te werken. Ze genoot ook veel prestige en dat betaalde zich uit in de status van haar portretten. Zo stond ze in een fotoalbum waarin beroemdheden werden verzameld. Het lijkt om een particulier initiatief te gaan, maar het is onbekend wie de eigenaar was. Het met leer gebonden album bevatte 96 kleine foto's van leden van Europese koninklijke huizen en van bekende Nederlandse en Duitse personen, gemaakt door verschillende fotografen. Iedere pagina bevatte vier met gouden lijnen omkaderde rechthoekige passe-partouts. Daaronder stonden de naam en het geboorten en sterfjaar van de geportretteerden ver-

meld. Bosboom-Toussaint schitterde te midden van personen als koning Willem III, koningin Sophie, Victor Hugo en Abraham Lincoln. Er waren een paar andere Nederlandse schrijvers in te vinden, onder wie Jacob van Lennep, Johannes Jacobus Oosterzee en Otto Gerhard Heldring.

Haar portretfoto werd opnieuw genomen door de Haagse fotograaf Maurits Vermeer. Fier kijkt de schrijfster de camera in, gezeten aan een bureau met schrijfwerk in haar hand. Het is een van de weinige portretten waarin de activiteit van het schrijven zichtbaar is.

Dat haar portret gewild was, blijkt ook uit het feit dat het als lokmiddel voor kopers werd ingezet. Wie in 1883 het jubileumnummer *Nederlandsch Magazijn* kocht, kreeg er een gratis premieplaat bij van Bosboom-Toussaint. Het ging om een 'goedgelijkend' portret, aldus de adverteerder. In het licht van de eerder mislukte portretten, zal zo'n aanbeveling een hele opluchting voor de schrijfster zijn geweest. Verder werd de herdruk van haar verzameld werk bij de Haagse uitgever Charles Ewings in 1885 warm aanbevolen in

de kranten met als extra troef dat haar portret bij het derde deel, *Het huis Lauernesse*, was gevoegd.

NA HAAR DOOD

Na haar dood in 1886 bleven afbeeldingen en foto's van haar in omloop. Bij haar overlijden publiceerden veel kranten een foto van de bejaarde schrijfster. Daarop oogt ze statig en draagt ze een hoofdtooi die wel iets wegheeft van een lauwerkrans. Ze werd ook postuum geëerd met een plaats in de serie 'Mannen van Beteekenis'. De titel is veelzeggend: kennelijk werd de schrijfster 'mannelijk' genoeg bevonden om in deze reeks te worden opgenomen. Bij haar portret schreef de letterkundige Jeronimo de Vries een uitgebreide levensbeschrijving. Hij was volledig verast door haar dood. Hij was weliswaar kritisch op haar wijdlopiegheid en soms onzuivere taalgebruik, maar begreep volkomen waarom genootschappen en vorsten met haar dweepten. Haar populariteit was ongeëvenaard en ze was terecht het 'troetelkind van letterkundigen'. De letterkundige Jan ten Brink schreef eveneens een 'in memoriam', waarin hij zijn bewondering niet onder stoelen of banken stak: 'Inderdaad, den 13 April 1886, ontsliep de groote kunstenaars, als het ware met de pen in de hand, in het volle bezit, in de hoogste ontwikkeling van haar koninklijken geest' De uitgave werd met en zonder portret in salon-formaat te koop aangeboden. Wie de plaat erbij wilde, betaalde een gulden extra.

Behalve in kranten werd haar beeltenis ook verspreid via ansichtkaarten die de Bosboom-Toussaintstraat te Amsterdam toonden. Vandaag de dag hangt daar op een van de hoekhuizen een oranje-bruin paneel, dat passan-

PORTRET VAN ANNA LOUISA GEERTRUIDA BOSBOOM-TOUSSAINT, 1886. RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM.

ANSICHTKAART VAN DE
BOSBOOM-TOUSSAINT-
STRAAT TE AMSTERDAM.

Wie de serie portretten uit Toussaints leven overziet, kan verschillende verschuivingen constateren. Ten eerste werden de jurken geleidelijk aan eenvoudiger en ten tweede kwam het accent meer op haar gezicht en minder op de kleding en entourage (stoel, bureau of fauteuil) te liggen. Ze ging ook steeds statiger en serieuzer kijken. Het allereerste openbare portret van een bevallige, frêle schrijfster lijkt in de verste verte niet meer op de latere afbeeldingen met een zelfbewuste, ernstige Bosboom-Toussaint. Dat heeft uiteraard met de voortschrijdende leeftijd te maken, maar mogelijk ook met verschuivende opvattingen over vrouwelijk schrijverschap. In de eerste helft van de negentiende eeuw was het klimaat bepaald niet gunstig voor een vrouw om een loopbaan als auteur te ambiëren en dienden vrouwen hun bescheiden positie en bevalligheid te accentueren, maar in de tweede eeuw helft braken steeds meer vrouwen door gevestigde rolpatronen heen.

Die verschuiving van bevallig naar ernstig en zelfbewust paste bij goed bij het imago van Bosboom-Toussaint als auteur van serieuze historische romans. Deze sloot ook aan bij haar conservatieve inslag. Hoewel ze als hardwerkende en ambitieuze schrijfster traditionele rolpatronen doorbrak, moest ze niets van het radicale feminisme hebben. Dat blijkt ook wel uit een roman als *Majoor Frans*, waarin het hoofdpersonage weliswaar lak heeft aan typisch vrouwelijke bezigheden, maar het huwelijk als logische bestemming ziet. Terwijl haar veel uitgesprokener tijdgenoot Mina Kruseman zich in diezelfde jaren als een flamboyante diva profileerde, poseerde Bosboom-Toussaint als een statige dame, waarbij het oog van de kijker vooral niet naar haar kleding moest worden getrokken.

Tegenwoordig circuleert het portret van Bosboom-Toussaint nog altijd in letterkundige studies, lexica en op websites over Nederlandse literatuurgeschiedenis. Meestal kiezen de makers dan voor een afbeelding die de schrijfster in haar jongere jaren of op middelbare leeftijd toont. Dat is ook

ten uitlegt wie zij was. De makers kozen voor het portret dat *Aurora* in 1858 afdruckte. Ook op andere manieren bleef haar beeltenis in omloop. Zo prijkt haar gouden silhouet op het omslag van haar verzamelde werken en werd in 1983 een borstbeeld onthuld van deze 'ereburgeres' van Alkmaar.

wel te begrijpen, want op de latere foto's oogt ze soms wel erg statig, degelijk en ernstig. Liever toont men haar meer jeugdige, bevallige kant, al weten we dat tijdgenoten haar vroegste portretten niet vonden lijken. Die keuze verraadt overigens ook veel over de eigentijdse smaak, waarbij kunstenaarschap eerder met jeugdigheid, creativiteit en extravagantie wordt geassocieerd dan met zwarte, hoog ingesnoerde jurken en ouderdom.

Maar het fraaiste is misschien toch een afbeelding die niet voor het grote publiek bestemd was. Op hun trouwdag, 3 april 1851, maakte haar echtgenoot een tekening van de bruid. Ze oogt jonger dan ze in werkelijkheid was. Dit portret heeft een intieme, serene en misschien zelfs kwetsbare uitstraling en is daarmee het meest gevoelvolle portret van de beroemde schrijfster.

VERDER LEZEN

Over het leven van de schrijfster en haar werk zie Joh. Dyserinck, *Anna Louisa Geertruida Bosboom-Toussaint. Levens- en karakterschets*. Den Haag 1911, en de tweedelige biografie van H. Reeser, *De jeugdijaren van Anna Louisa Geertruida Toussaint 1812-1851*. Haarlem 1962, en *De huwelijksjaren van A.L.G. Bosboom-Toussaint 1851-1886*. Groningen 1985. Voor de interpretatie van haar werk zie M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Het "mannelijk" schrijverschap van A.L.G. Bosboom-Toussaint', in: *Nederlandse Letterkunde* 1 (1996), 71-82. Een tegendraadse analyse is te vinden in: A.V. Doornbos, *Maer denckt meer dan gij leest, en leest meer dan er staet. Tegendraadse elementen in het werk van Geertruida Toussaint*. Hilversum 2011. Voor haar positie in het negentiende-eeuwse literaire veld zie Rick Honings en Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw*. Amsterdam 2019.

GETEKEND PORTRET
VAN ANNA LOUISA
GEERTRUIDA TOUS-
SAINT, DOOR JOHANNES
BOSBOOM.